

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПРАВОСЛАВНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

A Сконцентровано увагу на тому, що у житті кожної людини велику роль відіграє сім'я, яка є своєрідною школою релігійного виховання.

Доведено, що сімейне виховання має глибоке практичне значення і є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються у суспільстві.

Саме від виховання батьків залежить, якими людьми виростуть діти. В одних сім'ях велику роль відіграють матеріальні цінності, в інших – духовні цінності. У православних сім'ях дотримуються традицій, люблять і поважають батьків. У таких сім'ях один одного підтримують і в радості, і в горі. Головна відмінність православної родини від інших є любов до людей і віра в добро. Православні батьки вчать дітей не ображатися на оточуючих, а приймати ситуацію як випробування і долати її.

Ключові слова: православ'я; сім'я; виховання; моральність; духовність; педагогіка; благочестя; мудрість

S *Fazan Tatiana, Manzheliy Natalia. The family education of children in Orthodox pedagogy.*

The focus is on the fact that the family plays an important role in the life of every person, as a type of religious education school

It is proved that family upbringing has a deep practical significance and is an important prerequisite for understanding many processes in society.

What kind of people children will grow up depends on the upbringing of parents. In some families, material values play an important role, in others – spiritual values are more important. Orthodox families keep traditions, love and respect their parents. In such families, they support each other in joy and sorrow. The main difference between the Orthodox family and others is love for people and faith in good. Orthodox parents teach children not to be offended by others, but to accept the situation as a test and overcome it.

Key words: Orthodoxy; family; education; morality; spirituality; pedagogy; piety; wisdom

Фазан Тетяна Павлівна, кандидатка педагогічних наук, асистентка кафедри дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Fazan Tatiana, Candidate of Pedagogical Sciences, assistant of the department of preschool education, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: fazantp7@gmail.com

Манжелій Наталія Михайлівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Manzheliy Natalia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the department of preschool education, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: manzheliinata@gmail.com

Постановка проблеми. На етапі сучасного переосмислення і реформатування українського суспільства значно підвищується роль жінки та сім'ї в духовно-моральному вихованні дитини. Особливо актуальною у сучасному українському науковому просторі є тематика сімейного виховання дитини. Оскільки саме сім'я закладає основні фундаментальні цінності та пріоритети, формує світобачення та світоусвідомлення самої дитини щодо суспільства і самої себе. Особливої уваги заслуговує питання релігійного виховання у сім'ї, погляд Православ'я на дитину та її виховання, можливості допомоги дитині стати досконалою та життєрадісною.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові праці учених (Н. Дячкова, С. Фурса, С. Архипова, З. Балюк, О. Будник, М. Євтух) доходимо висновку, що більшість сучасних учених-педагогів проблему сімейного виховання дітей у православній педагогіці розглядають винятково в контексті основних цілей освіти та результатів навчання, пов'язуючи з освітою для сталого розвитку.

Формулювання цілей статті: з'ясувати особливості та специфіку сучасного виховання дітей у православній педагогіці.

Викладення основного матеріалу. Із позиції православної педагогіки християнська сім'я іменується «домашньою церквою», головна функція якої – виховання дітей. Батьки повинні сприймати дітей не як випадкове надбання, а як Божий дар, який необхідно «примножувати», берегти, допомагати розкриттю всіх сил талантів.

Виняткову роль сім'ї у становленні дитячої особистості відзначали багато філософів (І. Льїн, В. Розанов та ін.). І. Льїн називав сім'ю «первинним лоном людської культури» [7, с. 199]. На його думку, тільки сім'я виховує сім'янина, саме вона дарує людині «два священних прототипу»: прототип чистої матері, що несе милість, любов, захист і прототип благого батька, що дарує харчування, розуміння і справедливості [там само, с. 214].

Дитина в православній родині засвоює християнські ідеї в тому вигляді, у якому знаходить навколо себе. Вихован-

ня дітей визначається способом життя дорослих: матері і батька, дідусів і бабусь. Відомо, що досягти результату у сімейному вихованні можливо за умови, коли «... батьки та близькі родичі активно і цілеспрямовано впливають на творчий розвиток особистості дитини, демонструючи увагу до перших її творчих досягнень у пізнанні, зацікавленість у її поступовому творчому розвитку, стимулюють її самостійність у перших творчих спробах [1, с. 117].

Святі отці (Іоанн Златоуст, Григорій Богослов, Василь Великий і ін.) і пастирі церкви відзначали, що без доброго прикладу і настанови дитина втрачає здатність формуватися як особистість [3; 4; 8]. Про це свідчать народні прислів'я: «Мати праведна – огорожа кам'яна», «Батько сина не на зле вчить» тощо. Батьківський приклад виступав для дітей важливим способом засвоєння моральних понять.

Сім'я є основою будь-якої держави, головною умовою збереження і підтримання духовної історії народу, його традицій, національної безпеки країни. Ось чому, без перебільшення, можна сказати: лише та держава має майбутнє, у якій сім'я оточена увагою і турботою та розглядається як вища первинна цінність держави. І, навпаки, там, де сім'я віддається забуттю, де вона грає другорядну роль серед інших соціальних інститутів, у тієї держави немає і не може бути майбутнього, а у народу – перспектив на своє благополуччя та процвітання.

На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються глобальні зміни в різних сферах людського життя, які торкають і сферу сімейних відносин. Головним завданням сімейного виховання залишається духовно-моральне становлення дитини. На відміну від інших виховних інститутів, сім'я здатна впливати і, як правило, впливає на всі сторони, грані людини протягом усього його життя.

Мета сучасного суспільства – виховання відповідального, ініціативного і компетентного громадянина своєї країни. З огляду на те, що в даний час роль сімейного виховання знижується, втрачає свою значущість для людини, треба приділяти більшу увагу з боку держави і Церкви проблемам зміцнення сім'ї, виховання духовно-моральних і моральних цінностей, громадянської компетентності молодого покоління. Нині необхідно враховувати той факт, що християнські цінності позитивно впливають на духовно-моральне виховання у сім'ї та суспільстві в цілому.

Сім'ю по праву можна називати школою істинної любові, де встановлюються основні уроки людяності, елементарні норми людського співжиття: порядність, совісність, чесність, доброта, ввічливість, милосердя, поважність тощо, які є загальнолюдськими цінностями. Світова історія підтверджує, що країни, в яких були міцні моральні та сімейні підвалини, процвітали також і в економічному плані. Моральні принципи засвоюються в сім'ї з раннього дитинства; засвоєння моральних норм відбувається не зі слів, а у дійсності, в реальних вчинках людей. І нарешті, сім'я, як індикатор стану і розвитку суспільства, і відображає багато параметрів сучасних соціальних процесів, у тому числі соціалізацію молодого покоління в сучасних реаліях [10].

На сучасному етапі розвитку країни зміцнення партнерства Церкви, держави, сім'ї та школи, а також різних громадських організацій у сфері освіти, виховання і соціалізації дітей є спільною стратегічною задачею. Домогтися ефективності у вихованні духовності та моральності у підростаючого покоління можна тільки при активній участі сім'ї та інших соціальних інститутів, залучаючи дітей до православних норм християнської моралі, підвищуючи їхню відповідальність за збереження і розвиток історичних, православних і культурних традицій свого народу.

Сім'я – це найголовніше, найважливіше, що є в світі. Сім'я – це найміцніші узи всього нашого життя. Сімейне виховання – важка праця для батьків і дітей. І якими людьми стануть наші діти – повністю залежить від нас батьків. Сім'я для дитини є її середовищем існування, і виховним середовищем. Особистий досвід батьків, їхній авторитет, характер стосунків у сім'ї, прагнення виховувати особистим прикладом грають важливу роль у вихованні дитини. Яка сім'я, такою і виросте людина. Ядро духовного виховання закладається у сім'ї, тому духовно-моральне виховання дітей можливе за умови правильного духовного і морального стану сім'ї. Відносини між віруючими батьками поважні, з'ясування відносин відбувається без дитячих вух і очей. Прояв неповаги батька до матері підриває авторитет у підростаючого покоління. Перша турбота батьків, пише святий Тихон Задонський, – навчити дітей жити по-християнськи: «Юне серце, як до зла схильне, на всяке зло прагне, коли страхом Божим і вуздечкою покарання не утримується ... Бог не стягне з тебе, вчив ти дітей своїх світської політики та іноземних мов; але стягне, вчив ти по-християнськи жити, наставляв їх благочестя» [5].

Сучасні батьки надмірно захоплені створенням матеріальних благ для своїх дітей. У гонитві за «найкращим і якісним» від нашої уваги вислизає найважливіше – це становлення наших дітей, їх перетворення. Дорослі діти продовжують «гонитву», розпочату батьками. Для таких батьків духовні цінності не є головним. Святий Іоанн Златоуст говорив: «Батькам треба думати не про те, як би зробити дітей багатими сріблом і золотом, а про те, як би вони стали найбагатшим благочестям, мудрістю і стягуванням чесноти» [6].

Деякі батьків вважають, що православне виховання дітей не впливає на розвиток сильних якостей. Однак, дивлячись на сьогоднішнє покоління, можна зрозуміти, що кордони хорошого і поганого починають зникати.

Чому ж важливо виховувати дітей за православними законами?

У православній християнській родині головне місце в житті займає сім'я. Православне виховання це не тільки віра в Бога і повне занурення у віру. Православне виховання включає в себе знання та слідування традиціям, шанування батьків і безмежна любов. Православ'я дає зрозуміти, що сім'я буде завжди поруч і в щасті, і в горі. Ніякі друзі і робота не замінять близьких людей, дітей і батьків. Головна відмінність православної родини від інших є любов до

людей і віра в добро. Православні батьки вчать дітей не ображатися на оточуючих, а приймати ситуацію як випробування і долати її. Виховання дітей у православній родині має на увазі послух дітей, дотримання традицій. Багато мам замислюються про моральний стан своїх дітей, коли бачать падіння моралі нинішньої молоді. У надії обійти стороною хамство, лицемірство, агресію батьки знайомлять малюків з вірою. Православне виховання дітей дошкільного віку має бути не нав'язливим, малюкові достатньо бачити батьківський приклад. Батьки повинні ставитися до дитини дбайливо, але не робити з нього предмет обожнювання, щоб потім його серце не наповнювало зле почуття заздрості і недоброзичливості. Дитина не повинна відчувати, що його бажання для всіх закон, яким підкоряються всі. Адже якщо потім починають обмежувати його бажання і вимоги та виходять із себе, коли розпечена ними дитина кричить, наплягає на тому, до чого вона звикла, і не може зрозуміти, що не всі її бажання можливо і необхідно виконувати.

Щоб у маленької людини не виникла заздрість і недоброзичливість, потрібно виховувати його в строгості. На думку святителя Філарета, виховання повинно бути строгим: «Апостол Павло говорить про суворе виховання, як не про негоже, а про звичайне і належне. Більш того, що суворе виховання він уявляє таким же чином, як Бог виховує людство» [9].

За своєю природою всі діти щирі, довірливі, відверті, мають відразу до будь-якої брехні і неправди: вони вголос міркують, вони охоче передають те, що бачили, чули, що сталося з іншими і з ними самими. Їм не приходить на розум говорити неправду, якщо інші в їх присутності говорять відому і зрозумілу їм брехню – це їх ображає.

У кожній родині повинні бути свої традиції. Від того, які є традиції у сім'ї, буде залежати наповнення виховання, освіти, сімейного дозвілля. Одна з традицій – це читання дитячих книг з духовним змістом, особливе місце займає дитяча «Біблія». Дитина ще не вміє читати, але уважно слухає, розглядає ілюстрації, запам'ятовує основні події і правила віри. Якщо в родині дитина виховується в духовно-моральній обстановці, то подорослішавши вона зможе відрізнити добро від зла. Центральне місце в будинку повинно відводитися іконам. Із раннього дитинства потрібно вчити поважати ікони, ставитись до них як до святині.

Виховання дітей має строго вписуватися в Річне календарне коло, яке будується на православному віровченні. Проживаючи і переживаючи різноманітні події календарного кола, людина проходить шлях поступового і етапного сходження до Бога. У ході християнських свят і трудових буднів, які послідовно змінюють один одного, в сім'ї засвоюють і виконують певні життєві правила, які передають дітям з раннього віку, наприклад, як раціонально харчуватися, дотримуватися постів і говіння, знати дні і години молитви, вшановувати свята, як з повагою ставитися до покійних предків тощо. Дотримання цих правил і приписів упорядковують життя дорослих, а дітям дають непохитний орієнтир Церковного річного кола.

Висновок. Сімейне виховання має глибоке практичне значення і є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються у суспільстві. Погоджуємося з думкою про те, що сім'ю потрібно розглядати як педагогічну систему, яка є джерелом педагогічних цілей і засобом їхнього досягнення одночасно. Сьогодні українська сім'я, українська родина входить у коло найдуховніших і культурно розвинених народів світу, взаємодіє з ними, збагачуючись і збагачуючи іншим унікальним досвідом світорозуміння та світотворення [2, с. 114]. Отже, сім'я є своєрідною школою релігійного виховання.

Перспективами подальших наукових розвідок буде розроблення сучасних технологій поєднання світського та релігійного навчання і виховання у сім'ї та школі.

Список використаних джерел

1. Архипова С. Роль родинного виховання у творчому розвитку дитини. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2008. Вип. XXII-XXIII. С. 116–119.
2. Білик Н. І. Управління виховним процесом у закладі загальної середньої освіти на засадах духовності. *Виховання духовності особистості у контексті реалізації цілей сталого розвитку України* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конфер. Київ, 27 лютого 2020 р. / за наук. ред.: О. І. Бондаря, О. М. Отич. Київ : Гельветика, 2020. С. 108–115.
3. Василій Великий, святий. *Избранные творения. Нравственные правила и беседы*. Москва : Белорусский Экзархат, 2014. 704 с.
4. Григорій Богослов, святий. *Сборник статей*. Москва : Сибирская благовозвница, 2011. 384 с.
5. Жихарева З. А., Жихарев М. С. *Духовные основы традиционной русской семьи*. Минск, 2000. Ч. I. 177 с.
6. Ігумен Георгій (Шестун). *Православная школа*. Москва : Воскресная школа, 2004. 179 с.
7. Ільїн І. А. *Путь духовного обновления*. Москва : Республика, 1993. 431 с.
8. Іоанн Златоуст, святий. *Уроки о воспитании*. Калуга : Паремия, 2016. 48 с.
9. Тулицына А. *Воспитание детей в православной семье*. Санкт-Петербург, 2010. 215 с.
10. Шестун Евгений, прот. *Православная педагогика*. Москва, 2001. 560 с.

References

1. Arkhypova, S. (2008). Rol rodynnoho vykhovannia u tvorchomu rozvytku dytyny [The role of family education in the creative development of the child]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika* [Bulletin of the Precarpathian University. Pedagogy], XXII-XXIII, 116-119 [in Ukrainian].
2. Bilyk, N. I. (2020). Upravlinnia vykhovnym protsesom u zakladi zahalnoi serednoi osvity na zasadaх dukhovnosti [Management of the educational process in the institution of general secondary education on the basis of spirituality]. In O. I. Bondaria, & O. M. Otych (Eds.), *Vykhovannia dukhovnosti osobystosti u konteksti realizatsii tsilei staloho rozvytku Ukrainy* [Education of spirituality of the individual in the context of realization of the purposes of sustainable development of Ukraine]: zb. materialiv vseukr. nauk.-prakt. konfer. Kyiv, 27 liutoho 2020 r. (pp. 108-115). Kyiv: Helvetyka [in Ukrainian].
3. Vasilii, Velikii, sviatitel. (2014). *Izbrannye tvoreniia. Nравstvennye pravila i besedy* [Selected Creations. Moral rules and conversations]. Moskva: Belorusskii Ekzarkhat [in Russian].
4. Grigorii, Bogoslov, sviatitel. (2011). *Sbornik statei* [Digest of articles]. Moskva: Sibirskaia blagovozvnitca [in Russian].
5. Zhikhareva, Z. A., & Zhikharev, M. S. (2000). *Dukhovnye osnovy traditcionnoi russkoi semi* [Spiritual foundations of the traditional Russian family] (Is. 1). Minsk [in Russian].
6. Igumen, Georgii (Shestun). (2004). *Pravoslavnaia shkola* [Orthodox school]. Moskva: Voskresnaia shkola [in Russian].
7. Ilin, I. A. (1993). *Put dukhovnogo obnoveniia* [The path of spiritual renewal]. Moskva: Respublika [in Russian].
8. Ioann Zlatoust, sviatitel. (2016). *Uroki o vospitanii* [Parenting lessons]. Kaluga: Paremiia [in Russian].
9. Tupitsyna, A. (2010). *Vospitanie detei v pravoslavnoi seme* [Raising children in an Orthodox family]. Sankt-Peterburg [in Russian].
10. Shestun Evgenii, prot. (2001). *Pravoslavnaia pedagogika* [Orthodox pedagogy]. Moskva [in Russian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 04.02.2021